

Н. Храбатин

ДРУГА САБОТАЖНА АКЦІЯ УВО В 1930 РОЦІ: УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ

Напруження в українсько-польських відносинах у Західній Україні до літа 1930 року досягнуло критичної межі. Незважаючи на розбіжності у методах, мета польської влади (чи ендеків, чи пілсудчиків) щодо українців була одна – якнайшвидше ополячення через послідовне нищення українського політичного, економічного і культурного життя та колонізацію українських земель польськими осадниками.

Починаючи з середини липня 1930 року, запалали маєтки та збіжжя польських дідичів у Львівському, Тернопільському та Станіславському воєводствах. За польською офіційною статистикою, протягом липня-жовтня було спалено 62 житлові будинки, 87 стол, 78 інших господарських будівель, 112 скирт збіжжя [1, с.1964]. Відповідальність за саботажну акцію взяли на себе Українська військова організація (УВО) та Організація українських націоналістів (ОУН).

Саботажні підпали вже мали місце в історії Західної України. Ще в 1922 році були зафіксовані підпали польських маєтків. У документах УВО ОУН саботажна акція 1930 року отримала назву "частинний виступ УВО" [5, с.242]. Польська влада скористалася саботажною акцією 1930 р. як приводом до "пацифікації" ("умиротворення"), тобто репресій із залученням поліції та війська.

Неоднозначно до протестаційно-саботажної кампанії віднеслися західноукраїнські суспільно-політичні чинники. У спільній заяві від 25 вересня 1930 року представники Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), Української соціалістично-радикальної партії (УСРП), Української соціалістично-демократичної партії (УСДП) засудили практику саботажів [3, с.336-337]. Водночас представники Комуністичної партії Західної України (КПЗУ) на кінець 1930 року виробили концепцію, згідно з якою саботажні підпали вважалися стихійним виступом селян, а ініціатива УВО-ОУН заперечувалася [36, с.117].

В українській історіографії не вироблено єдиної концепції щодо ініціювання протестаційно-саботажної акції та її оцінки.

Значний інтерес у плані історіографічного аналізу викликають дослідження сучасників подій. Так, член ОУН, політичний діяч і журналіст на еміграції Петро Мірчук у "Нарисі історії ОУН" вказує, що підпали збіжжя та маєтків польських колоністів були саботажною акцією ОУН проти колонізації українських земель. "Загравною пожежою бажала ОУН

зааярмувати публічну опінію, звертаючи його увагу на злочинну акцію польського окупанта супроти українського населення. Водночас саботажна акція мала відібрати польським колоністам охоту збагачуватись коштом українського селянина, займаючи відібрану у нього споконвічну землю... З таких мотивів почала ОУН влітку 1930 р. посилену акцію палення польського майна на українських землях” [27, с.233-234].

П.Мірчук називає безпосередніх керівників акції: “Керував саботажною акцією бойовий референт КЕОУН (Крайової Екзекутиви ОУН) Роман Шухевич – “Дзвін” у тісній співпраці з тодішнім крайовим Провідником ОУН Іваном Габрусевичем – “Джоном” та іншими членами КЕОУН, зокрема організаційним референтом Зеноном Коссаком” [28, с.50].

Для підтвердження ініціювання з боку УВО-ОУН саботажних підпалів П.Мірчук наводить відозви Начальної Команди УВО та Проводу ОУН [27, с.239-244]. Вони датовані вереснем-листопадом 1930 року, тобто після початку підпалів. У цих відозвах тільки констатується факт саботажів та рішення Команди УВО про їх припинення.

Більш достовірними є твердження бойового референта УВО в 30-х роках Зиновія Книша. У спогадах “Дух, що тіло рве до бою...” він вказує, що саботажна акція почалася як вакаційне тренування середньошкільної і ремісничої молоді у використанні вибухових та горючих матеріалів, яке провадилось, ймовірно, з відома Івана Габрусевича – референта у справах юнацтва в КЕОУН. У час жнив скирти стали найбільшою приманкою, і ті почали їх палити. Ненависть українського селянства до польських дідичів і колоністів була настільки сильною, що акція швидко вийшла з-під контролю і почала поширюватися стихійно [20, с.145].

Цієї версії З.Книш притримується і у спогадах “Дрижить підземний гук”, де читаємо: “Всі знаки вказують на те, що розпочало її (саботажну акцію) юнацтво ОУН, роз’їхавшись на вакацію зо школи і діставши, мабуть, відповідні інструкції, а дехто може й без інструкцій...” [19, с.171].

За таких обставин, на думку З.Книша, враховуючи ситуацію і політичні настрої в краї, УВО-ОУН була вимушена взяти відповідальність за саботажі *post factum*. “Не було іншого виходу, бо не могла вона стати в одному таборі з угодовцями та пальнонофілами...” [20, с.150]. “Але, – продовжує дослідник, – во ім’я історичної правди слід ствердити, що УВО цієї акції не задумувала, не плянувала, була їй противна і через свого Команданга на ЗУЗ (західноукраїнських землях), Юліяна Головінського, вживала всіх заходів, щоб покласти їй якнайшвидше край” [20, с.151].

По-різному П.Мірчук та З.Книш оцінюють саботажні підпали. Якщо для П.Мірчука саботажна акція “великий політичний успіх міцної сітки українського революційного підпілля” [28, с.50], то З.Книш вказує: “Саботажна акція була не тільки найбільшим безглуздом, сліпим відрухом маси,

розбурханої групою невідповідальних людей, була вона теж бунтом проти організаційної дисципліни..." [20, с.149-150].

Немає єдиної думки щодо ініціювання саботажних акцій і у інших провідних діячів ОУН – сучасників подій [3, с.665; 8, с.337; 24, с.425; 25, с.554].

Греко-католицька церква, що ставала все більш вагомим суспільно-політичним силою, не могла бути осторонь подій у краї. Незважаючи на деякі розбіжності у поглядах щодо лояльності до польської держави, греко-католицькі ієрархи в "Пастирському листі сімох галицьких греко-католицьких владик "однозначно засудили саботажні акції як справу "морально злу... і нашому народові у високому степені шкідливу" [2, с.338]. Станіславський єпископ Григорій Хомишин у "Пастирському листі про політичне положення українського народу в польській державі" застерігає молодь від участі в саботажах, тому що, на його думку, шляхом конспірації та саботажів не можна створити демократичну державу, а тільки "анархічно-конспіративну систему" [4, с.9-11]. У праці "Українська проблема" Г.Хомишин засуджує радикальні методи боротьби, за які "народ дорого платить" [37, с.19].

У радянській історіографії щодо подій літа-осені 1930 року домінувала однозначна концепція, правильно охарактеризована львівським дослідником М.Швагуляком: "Основні її елементи викристалізувалися ще на рубежі 1930-1931 рр. у рішеннях ЦК КПЗУ і ЦК КПП, ухвалених під впливом Виконкому Комінтерну. Згідно з цією концепцією, події розгорталися за такою схемою: влітку 1930 р. у Західній Україні незалежно від націоналістичних організацій піднявся стихійний масовий селянський рух..." [36, с.111].

Такої концепції дотримувалися вітчизняні історики І.Васюта, М.Панчук, Ю.Сливка, В.Твердохліб та ін. [9, с.88-91; 29, с.87-89; 31, с.81-82], а також вона знайшла відображення і у фундаментальних дослідженнях, присвячених возз'єднанню західноукраїнських земель з Українською РСР [10, с.232-233; 32, с.469].

У спеціальних історіографічних дослідженнях радянського періоду саботажні акції літа-осені 1930 р. зовсім не розглядалися [18, с.332-339; 26, с.10-15].

З утвердженням незалежності Української держави почався новий етап незаангажованого дослідження історії Західної України.

Деякі вітчизняні та зарубіжні українські історики, зокрема О.Баган, Т.Гунчак, А.Жуковський, М.Кугутяк, О.Субтельний, традиційно вважають, що саботажні акції були організовані керівництвом УВО-ОУН [7, с.86-87; 12, с.218; 17, с.108; 22, с.183; 23, с.51].

Проте в другій половині 90-х років в українській історіографії з'являється якісно нове трактування акцій. Львівський дослідник Орест

Красівський вважає, що акції розпочалися згідно з розпорядженням Проводу УВО та безпосередньо Є.Коновальця. Однак дослідник відмічає, що до виконання протестаційно-саботажних акцій також приєдналися прокомуністично настроєні селяни. Крім того, на думку О.Красівського, мали місце підпали, здійснені самими польськими власниками, які сподівалися “асекураційною премією компенсувати затрати за зниження цін на зерно” [21, с.51]. Ярослав Грицак у посібнику “Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст.” диференціює два види саботажних підпалів: “...здебільшого підпали здійснювали члени УВО, а менше - прокомуністично настроєні селяни” [12, с.198].

Михайло Швагуляк на основі аналізу архівних документів, повідомлень преси, заяв політичних партій, праць істориків здійснив найгрунтовніше дослідження пацифікації та саботажних акцій [34; 36]. Дослідник відмічає три види підпалів: “Найменшу чисельно групу становили підпали будівель польськими власниками. Певна кількість організованих, а головним чином стихійних, акцій припадала на долю прокомуністично настроєних селян. І, нарешті, третя, основна частина саботажів була здійснена УВО” [36, с.118]. На користь твердження про те, що керівництво УВО-ОУН було ініціатором саботажних підпалів свідчать, на думку дослідника, розпорядження УВО, а також факт швидкого поширення підпалів на все нові місцевості [36, с.118].

М.Швагуляк конкретизує цілі, які переслідувало керівництво УВО-ОУН, організовуючи протестаційно-саботажну кампанію: підризи престижу польської держави, гальмування процесу колонізації українських земель, посилення непримиренності українського населення до польських зайд, звернення уваги світової громадськості до надзвичайно напружених українсько-польських відносин у краї.

Крім того, дослідник вказує і на конкретнішу мету організаторів акції: заманіфестувати появу ОУН та піднести її авторитет, протидіяти зростанню з боку деяких суспільно-політичних структур лояльності до польської держави, сприяти зміцненню зв'язків ОУН з українською еміграцією за кордоном. Що стосується твержень у польській пресі про причетність німецьких відомств до саботажних акцій, то, на переконання М.Швагуляка, відсутність в документах прямих доказів цього не дає підстав гвердити про таку співпрацю [36, с.119].

Ініціювання саботажної акції УВО стало безпосередньою гемою дослідження Олександра Зайцева “До питання про “саботажну акцію УВО”. Проаналізувавши відозви УВО-ОУН, спогади сучасників подій провідних діячів УВО-ОУН Д.Андрієвського, О.Бойдуника, праці З.Книша, матеріали допиту Ю.Головінського, а також дослідження М.Швагуляка, О.Зайцев робить висновок, що “так звана “саботажна акція” була

стихійним протестом українських селян проти польської колонізації та тисків влади, в якому самовільно взяли участь деякі члени ОУН. Лише *post factum* організація взяла на себе відповідальність за саботажі, бажаючи збільшити свій політичний капітал” [15, с.227].

Аналізуючи причини конфлікту між легальними і підпільними політичними структурами, О.Зайцев у статті “Націоналізм і національна демократія в Західній Україні у 1920-30-х роках” вказує: “Першим серйозним конфліктом між УВО(ОУН) і легальними українськими партіями стало засудження останніми “саботажної акції” 1930 р., відповідальність за яку взяла на себе УВО” [16, с.87].

Огляду історіографії українсько-польських відносин у 20-30-х рр. ХХ ст. присвячена стаття М.Швагуляка “Польсько-українська конфронтація на зламі 20-30-х років ХХ ст.: проблеми історіографії”, де значна увага приділена дослідженню українськими і польськими істориками саботажної акції 1930 року. М.Швагуляк вказує, що “питання про підготовку, організацію і проведення протестаційних виступів українців влітку-восени 1930 р. досліджене доволі поверхово. Бракує докладного об’єктивного аналізу політичної позиції ОУН, механізму вироблення рішень про розгортання кампанії, діяльності націоналістичних осередків на місцях і т.д.” [35, с.57-58].

Особливістю вітчизняної історичної науки 90-х років є посилення інтересу дослідників до суспільно-політичної діяльності греко-католицької церкви. Про засудження ієрархами церкви радикальних методів боротьби, в тому числі і саботажних підпалів, читаємо у дослідженнях Г.Гладкої, Я.Заборовського, В.Перевізія та ін. [11, с.128-129; 14, с.41; 30, с.61; 33, с.33-34].

Отже, підсумовуючи короткий огляд історіографії саботажної акції літа-осені 1930 року, є достатні підстави констатувати, що питання ініціювання саботажів керівництвом УВО-ОУН залишається невирішеним в українській історичній науці, мало уваги приділено дослідженню стихійних підпалів, які здійснювалися політично незаангажованими селянами, зовсім не розглянуто саботажну акцію в контексті “влиття” УВО в ОУН.

1. Енциклопедія Українознавства. Т.5 - Львів, 1996.
2. Пастирський лист сімох галицьких греко-католицьких владик // Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали. – Том II. Сучасність, 1983. С.337-339.
3. Солідарний голос політичних партій про події в краю // Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали. – Том II. – Сучасність, 1983. – С.336-337
4. Хомишин Г. Пастирський лист про політичне положення українського народу в польській державі. – Львів, 1931. – 37 с
5. Частинний випуск УВО: Відозва Команди УВО. – Вересень. – 1930 р. – Цит. за: Мірчук П Нарис історії ОУН. Перший том. – 1920-1939 – Мюнхен-Лондон-Нью-Йорк, 1968 С.242-244.

6. Андрієвський Д. Обставини 30-их років і Провід Українських Націоналістів // Євген Коновалець та його доба. - Мюнхен, 1974. - С.654-664.
7. Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. Історія та ідеї. - Дрогобич: Відродження, 1994. 192 с.
8. Бойдуник О. Як дійшло до створення Організації Українських Націоналістів // Євген Коновалець та його доба. - Мюнхен, 1974. - С.359-379.
9. Васюта І. Формування робітничо-селянського союзу в революційній боротьбі на Західній Україні. 1921-1939. - Львів, 1988. - 176 с.
10. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною (Ю.Сливка, В.Масловський, М.Швагуляк та ін.). Ін-т суспільних наук. - К.: Наук. думка, 1989. - 488 с.
11. Гладка Г. Суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького / Дисерт. на здобут. вч. ст. канд. іст. наук. - Чернівці, 2000. - 187 с.
12. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. - К.: Генеза, 1996. - 306 с.
13. Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття. Нариси політичної історії. - К.: Либідь, 1993. - 288 с.
14. Заборовський Я. Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння церкви і народові (1865-1944рр.). - Івано-Франківськ, 1995. - 64 с.
15. Зайцев О. По питання про "саботажну акцію УВО" // Українсько-польські відносини в Галичині, у XX ст.: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. - Івано-Франківськ: Плай, 1997. - С.224-227.
16. Зайцев О. Націоналізм і національна демократія в Західній Україні у 1920-30-х роках // Другий міжнар. конгрес українців. - Львів, 22-28 серпня 1993 р. - Історія. Частина II. - Львів, 1994. - С.85-90.
17. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. - Львів, 1992. 230 с.
18. Історіографія історії Української ССР. К 1986. 555 с.
19. Книш З. Дрижить підземний гук: До 25-ліття Організації Українських Націоналістів. - Вінніпег, 1953. 341 с.
20. Книш З. Дух, що тіло рве до бою. (Юліян Головинський Крайовий Командант У.В.О.). - Вінніпег, 1951. 199 с.
21. Красівський О. Польсько-українські конфлікти і компроміси ліга 1930 - поч. 1931 рр. // Матер. конф. "Народ, партія, держава: українське питання в європейському вимірі". Львів, травень 1993 року. Мюнхен Львів, 1995. С 50-56
22. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. - 200 с.
23. Кугутяк М. Наш край у 30-х роках // Україна у XX столітті. Івано-Франківськ, 1992. С 50-53.
24. Ленкавський С. Національний рух на З.У.З. та 1-й Конгрес українських націоналістів // Євген Коновалець та його доба. - С.395-425.
25. Макар В. Його воїни // Євген Коновалець та його доба. - С.552-560.
26. Макарчук С., Кирнчук Ю. Західна Україна 1917-1939 рр. в радянській історіографії // Вісник Львівського університету. Питання історіографії. Львів, 1995. Вип.19. - С.10-15.
27. Мірчук П. Нарис історії ОУН Перший том. - 1920-1939 - Мюнхен-Лондон Нью-Йорк, 1968. 639 с.
28. Мірчук П. Революційний злаг за У.С.С.Д. (Хто такі "бандерівці", "мельниківці", "двійкарі"). - Нью-Йорк-Торонто Лондон, 1985. 222 с.
29. Панчук М. "Білі плями" героїчного літопису. Із історії Комуністичної партії Західної України. К., 1989. 131 с.
30. Перевій В. Просвітницька діяльність греко-католицької церкви в 20-х-30-х рр XX століття / Дисерт. на здобут. вч. ст. канд. іст. наук. К., 1998. 235 с.

31. Твердохліб В. Революційно-визвольна боротьба трудящих Прикарпаття. Львів, 1974. 123 с.
32. Торжество історичної справедливості (М.Олексюк, Б.Дудикевич, М.Івасюта та ін.). Львів, 1968. – 804 с.
33. Храбатин Н. Українсько-польські відносини у праці Г.Хомишина "Українська проблема // Наукові записки. Випуск 4. – Інститут народознавства НАН України. Івано-Франківський краєзнавчий музей. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – С.34-36.
34. Швагуляк М. Пацифікація. Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність. – Львів, 1993. – 52 с.
35. Швагуляк М. Польсько-українська конфронтація на зламі 20-30-х років ХХ ст проблеми історіографії // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1996. С.53-62.
36. Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років ХХ ст. // Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. – Т.СХХІІ. – Львів, 1991 С.111-145.
37. Українська проблема. Написав для духовної і світської інтелігенції українського народу Григорій Хомишин Станіславський Єпископ. – Накладом Української католицької організації. – Станіслав, 1933. – 184 с.

Khrabatyn N.

THE SECOND SABOTAGE ACTION OF THE UKRAINIAN MILITARY ORGANIZATION IN 1930: UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

The author analyzes the main scientific conceptions and estimation of protesting sabotage action of Western Ukrainian region population (1930). In the Ukrainian historical science the question of initiating the sabotage action on the part of the Organization of Ukrainian Nationalists, as well as a number of other aspects of this problem, are still unsettled.

I.C. Монолатій

**УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ В ГАЛИЧИНІ
МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ: ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ**

За роки утворення Української держави українсько-німецькі відносини вийшли на якісно новий рівень. Співробітництво між обома державами поглиблюється в різноманітних сферах суспільного життя, що позитивно впливає на весь політичний спектр двосторонніх відносин. Усвідомлення політичної значимості, життєвої необхідності європейської інтеграції, підтримка курсу багатовекторної політики Української держави сприяють налагодженню двосторонніх взаємин [44, с.212; 35, с.471].

В умовах розширення взаємин між Україною та ФРН особливого значення набуває дослідження історії німецького населення України, яке в силу різних історичних обставин опинилося поза межами етнічної батьківщини. Вивчення особливостей політичного і національного становища німецької діаспори в Галичині міжвоєнного періоду (1918-1939 рр.) одне з найактуальніших історичних завдань у цьому напрямі [23, с.261-262; 88